

**Maciej Pisz**

Uniwersytet Warszawski

ORCID: 0000-0001-7516-7786

m.pisz@wpia.uw.edu.pl

## **Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości jako jedna z gwarancji funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w polskim prawie konstytucyjnym**

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie zagadnienia udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w kontekście gwarancji funkcjonowania szeroko rozumianego społeczeństwa obywatelskiego. Rozważania prowadzone są w odniesieniu do obowiązującej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.<sup>1</sup> i zmierzają do ukazania zagadnienia udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości jako jednej z gwarancji funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w polskim prawie konstytucyjnym.

Uwzględniając powyższe założenia, należy na wstępie wskazać, że w polskim porządku prawnym społeczeństwo obywatelskie stanowi szczególną wartość konstytucyjną. Dał temu wyraz polski ustrojodawca na gruncie obowiązującej w Polsce ustawy zasadniczej, zapewniając społeczeństwu obywatelskiemu szczególne znaczenie ustrojowe i stwarzając gwarancje funkcjonowania tego społeczeństwa w polskim porządku prawnym. Dowodzi tego treść co najmniej kilku różnych przepisów Konstytucji RP.

Co więcej, na płaszczyźnie polskiej ustawy zasadniczej istnieją wręcz podstawy do wyodrębnienia zasady ustrojowej społeczeństwa obywatelskiego. Zasadę ustrojową społeczeństwa obywatelskiego – mimo że Konstytucja RP nigdzie nie posługuje się *expressis verbis* pojęciem „społeczeństwo obywatelskie” – można uznać za jedną z większej grupy zasad ustrojowych, wynikają-

---

<sup>1</sup> Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze sprost. i zm.).

cych z rozdziału I polskiej ustawy zasadniczej i tworzących fundamenty aksjologiczne Rzeczypospolitej Polskiej<sup>2</sup>.

W kontekście zagadnienia konstytucyjnych gwarancji funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego, wynikających z Konstytucji RP, warto zarazem wskazać, że na gruncie polskich regulacji konstytucyjnych problematyczne okazuje się określenie w sposób zupełnie jednoznaczny, czym w istocie jest społeczeństwo obywatelskie i na czym polega jego idea oraz jak należy w tym kontekście postrzegać zasadę ustrojową społeczeństwa obywatelskiego. Warto zarazem jednak odnotować, że próby sformułowania odpowiedzi na te pytania były w przeszłości podejmowane zarówno w doktrynie prawa konstytucyjnego, jak i w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego (dalej jako TK) – i to właśnie na podstawie poglądów doktryny prawa konstytucyjnego oraz orzecznictwa TK, odnoszących się do zagadnienia społeczeństwa obywatelskiego i do zasady ustrojowej społeczeństwa obywatelskiego, można zaproponować sposób postrzegania omawianych zagadnień na potrzeby dalszych rozważań.

Mając zarazem na względzie utrwalone poglądy doktrynalne, można m.in. wskazać, że społeczeństwo obywatelskie to „społeczeństwo pluralistyczne, w którym każdy ma możliwość działania w wybranych przez siebie organizacjach i strukturach, służących realizacji jego podmiotowości jako obywatela, pracownika czy mieszkańca”<sup>3</sup>. Społeczeństwo obywatelskie – jak można jednocześnie podkreślić w oparciu o poglądy ukształtowane w doktrynie – powinno wykazywać następujące cechy: 1) suwerenem jest tylko Naród sprawujący władzę przez swoich przedstawicieli bądź bezpośrednio, 2) władza działa na podstawie i w granicach prawa, 3) system źródeł prawa uwzględnia interesy poszczególnych jednostek, 3) istnieje prawny system ochrony praw i wolności jednostki, 4) funkcjonują instytucje gwarantujące przede wszystkim przestrzeganie praw (np. powszechnie dostępne sądownictwo czy ombudsman), 5) jednostki mają faktycznie zapewnioną możliwość udziału w życiu politycznym, ekonomicznym czy społecznym<sup>4</sup>.

Uwzględniając przy tym okoliczność, że sposób rozumienia pojęcia społeczeństwa obywatelskiego jest bardzo różny (czego np. mogła w przeszłości dowodzić tocząca się wewnątrz Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Naro-

---

<sup>2</sup> Por. w tym kontekście m.in. M. Pisz, *Zasada społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] M. Pisz, P. Ochmann, R. Piotrowski (red.), *Prawo konstytucyjne. Kompendium*, wyd. drugie, Warszawa 2018, s. 11 i nast.

<sup>3</sup> Tak: L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2017, s. 83. Hubert Izdebski wskazuje natomiast, że „społeczeństwo obywatelskie jest, jako »społeczeństwo polityczne«, tożsamy z Narodem, czyli ogółem obywateli”. Zob. H. Izdebski, *Fundamenty współczesnych państw*, Warszawa 2007, s. 63.

<sup>4</sup> Por. w tym zakresie m.in. M.T. Góralczyk, *Związek między konstytucyjną zasadą społeczeństwa obywatelskiego a partycypacją społeczną – zarys problematyki*, „Przegląd Sejmowy” 2020, nr 6, s. 40; D.R. Kijowski, *Partycypacja obywatelska w samorządowych procesach decyzyjnych – zagadnienia ogólne*, „Samorząd Terytorialny” 2010, nr 1–2, s. 10.

dowego jeszcze przed uchwaleniem Konstytucji z 1997 r. dyskusja na temat idei społeczeństwa obywatelskiego), warto jednocześnie w sposób jednoznaczny podkreślić, że pojęciem społeczeństwa obywatelskiego objąć można nie tylko autonomiczną oraz niezależną od państwa aktywność gospodarczą i kulturalną obywateli, ale także udział obywateli w sprawowaniu władzy państwowej<sup>5</sup>.

W tym kontekście można zarazem stwierdzić, że zasada ustrojowa społeczeństwa obywatelskiego – wyrażona na gruncie Konstytucji RP w sposób opisowy<sup>6</sup> – daje możliwość uczestnictwa społeczeństwa w podejmowaniu istotnych z punktu widzenia ogółu decyzji politycznych, ekonomicznych i społecznych<sup>7</sup>. Zasada ta – jak podkreśla się zarazem w doktrynie – stanowi punkt wyjścia do innych zasad konstytucyjnych<sup>8</sup>.

W świetle orzecznictwa TK społeczeństwo obywatelskie można z kolei określić m.in. jako „społeczeństwo wolnych, świadomych, aktywnych i zaangażowanych w sprawy publiczne obywateli”<sup>9</sup>. Należy ponadto wskazać, że już z założenia członkowie społeczeństwa obywatelskiego nie mają żadnych przeszkód prawnych organizowania się w sposób odpowiadający ich potrzebom, celom i interesom. Fundamentem umożliwiającym działalność społeczeństwa obywatelskiego jest przy tym zarówno wolność stowarzyszania się, jak i wolność zgromadzeń<sup>10</sup>, które są gwarantowane przez polskiego ustrojodawcę na gruncie Konstytucji RP. Zaprezentowane poglądy orzecznicze TK dotyczące społeczeństwa obywatelskiego – jak można stwierdzić – wyznaczają też sposób postrzegania zasady ustrojowej społeczeństwa obywatelskiego, ukierunkowanej na zapewnieniu przez władze publiczne możliwości organizowania się jednostkom w wielu różnorodnych formach i w sposób odpowiadający ich potrzebom, celom i interesom.

Uwzględniając bezsporny fakt istnienia szeregu wypowiedzi doktrynalnych i orzeczniczych na temat społeczeństwa obywatelskiego oraz odnoszących się do zasady ustrojowej społeczeństwa obywatelskiego (w tym m.in. takich jak przytoczone wcześniej), warto – jako uzupełnienie powyższych ustaleń – mimo wszystko poczynić jedno formalne zastrzeżenie i odnotować, że w świetle polskich regulacji konstytucyjnych trudna wydaje się być możliwość stworzenia jednej uniwersalnej definicji pojęcia społeczeństwa obywatelskiego i zarazem wskazania jednego uniwersalnego sposobu rozumienia zasady ustrojowej społeczeństwa obywatelskiego. Problem ten wydaje się tym bardziej warty odnotowania z uwagi na okoliczność, że sama struktura społeczeństwa

<sup>5</sup> Por. M.T. Góraleczyk, op. cit., s. 35–36.

<sup>6</sup> Ibidem, s. 36.

<sup>7</sup> Por. D. Wojtczak, *Zasada społeczeństwa obywatelskiego jako zasada naczelna konstytucji*, „Dyskurs Prawniczy i Administracyjny” 2018, nr 1, s. 243 i nast.

<sup>8</sup> Por. K. Prokop, *Podstawowe zasady ustrojowe*, [w:] S. Bożyk (red.), *Prawo konstytucyjne*, Białystok 2014, s. 81.

<sup>9</sup> Tak: wyrok TK z 27 maja 2003 r., sygn. akt K 11/03, OTK-A 2003, Nr 5, poz. 43.

<sup>10</sup> Por. wyrok TK z 18 stycznia 2006 r., sygn. akt K 21/05, Dz.U. Nr 17, poz. 141.

obywatelskiego jest dynamiczna i składają się na nią różne ciała pośredniczące całkowicie dobrowolne, kształtujące się samorzutnie, samowystarczalnie i niezależne od państwa<sup>11</sup>.

Abstrahując od zasygnalizowanego problemu, należy w tym miejscu zwrócić uwagę na bezsporną okoliczność i uznać, że polski ustrojodawca na gruncie Konstytucji RP zapewnia różnorakie gwarancje funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego. Gwarancje funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w polskim prawie konstytucyjnym można wyinterpretować w pierwszej kolejności z art. 11–13 Konstytucji RP. W tym kontekście Trybunał Konstytucyjny zwrócił wprost uwagę w jednym z wydanych przez siebie wyroków: „Konstytucyjne ramy modelu społeczeństwa obywatelskiego zawarte są w przepisach art. 11–13 Konstytucji, ze szczególnym uwzględnieniem art. 12”<sup>12</sup>. Artykuły 11–13 Konstytucji RP dają wyraz zasadom pluralizmu politycznego i społecznego, na których opiera się zasada społeczeństwa obywatelskiego, i – określając wolność tworzenia i działania partii politycznych, związków zawodowych, organizacji społeczno-zawodowych rolników, stowarzyszeń, ruchów obywatelskich, innych dobrowolnych zrzeszeń oraz fundacji – wskazują zarazem na formy organizacji społeczeństwa obywatelskiego. Za formy organizacji społeczeństwa obywatelskiego należy w tym kontekście uznać takie twory organizacyjne, jak: partie polityczne (art. 11 oraz 13 Konstytucji RP), związki zawodowe, organizacje społeczno-zawodowe rolników, stowarzyszenia, ruchy obywatelskie, inne dobrowolne zrzeszenia oraz fundacje (art. 12 Konstytucji RP)<sup>13</sup>.

Z pewnością treść konstytucyjnych gwarancji społeczeństwa obywatelskiego nie wyczerpuje się jednak w regulacji wynikającej z art. 11–13 Konstytucji z 1997 r. Gwarancje te wynikają bowiem także z szeregu innych przepisów Konstytucji RP, takich jak np. art. 14 Konstytucji RP (zasada pluralizmu środków masowego komunikowania), art. 16 i 17 Konstytucji RP (zasada samorządności) oraz art. 25 Konstytucji RP (zasada pluralizmu wyznaniowego)<sup>14</sup>. Ponadto gwarancje funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w polskim prawie konstytucyjnym wynikają m.in. z – gwarantowanych przez polskiego ustrojodawcę – wolności zrzeszania się (art. 58 ust. 1 oraz 59 ust. 1 Konstytucji RP), wolności organizowania pokojowych zgromadzeń i uczestniczenia w nich (art. 57 Konstytucji RP), prawa do petycji (art. 63 Konstytucji RP)<sup>15</sup>, prawa do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne (art. 61 ust. 1 i 2 Konstytucji RP), prawa do

<sup>11</sup> Por. W. J. Wołpiuk, J. Kuciński, *Zasady ustroju politycznego państwa w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku*, Warszawa 2012, s. 163.

<sup>12</sup> Tak: wyrok TK z 27 maja 2003 r., sygn. akt K 11/03, OTK-A 2003, Nr 5, poz. 43.

<sup>13</sup> Por. M. Pisz, op. cit., s. 8 i nast.

<sup>14</sup> J. Kuciński, *Konstytucyjny ustrój państwowy Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2003, s. 74–75.

<sup>15</sup> Zob. szerzej: M. Pisz, *Gwarancje realizacji konstytucyjnego prawa do petycji w kontekście ustawy z dnia 11 lipca 2014 r. o petycjach*, „Przegląd Legislacyjny” 2016, nr 2, s. 49 i nast.

informacji o stanie i ochronie środowiska (art. 74 ust. 3 Konstytucji RP), środków ochrony konstytucyjnych praw i wolności (do których zalicza się m.in. skargę konstytucyjną – przewidzianą w art. 79 ust. 1 Konstytucji RP oraz wnioski do Rzecznika Praw Obywatelskich – przewidziany w art. 80 Konstytucji RP) czy też z instytucji demokracji bezpośredniej, tj. obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej (art. 118 ust. 2 Konstytucji RP)<sup>16</sup> oraz referendum – zarówno ogólnokrajowego (art. 125 ust. 1–5 Konstytucji RP), jak i lokalnego (art. 170 Konstytucji RP)<sup>17</sup>.

Mając na względzie wszystkie przedstawione powyżej gwarancje funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w polskim prawie konstytucyjnym, autor niniejszego artykułu wyraża pogląd, że za kolejną z gwarancji funkcjonowania omawianego społeczeństwa wynikającą z Konstytucji RP należy uznać – *expressis verbis* przewidziany przez polskiego ustrojodawcę – udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Wyraża przy tym przekonanie, że ściśle powiązanie gwarancji funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego z zagadnieniem udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości – dokonane w myśl zaprezentowanego poglądu – zasługuje na szczególną aprobatę już tylko z uwagi na tę okoliczność, że zaproponowany sposób postrzegania przywołanej kwestii koresponduje ze stanowiskiem utrwalonym w doktrynie prawa (dowodzącym, iż koncepcja udziału czynnika obywatelskiego w orzekaniu jest ściśle związana z ideą społeczeństwa obywatelskiego i stanowi ona uznany standard w demokratycznym państwie prawnym)<sup>18</sup>.

Co więcej, należy wskazać, że udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, z którym można w sposób immanentny łączyć kategorię społeczeństwa obywatelskiego, jest zagadnieniem mającym bardzo głębokie zakorzenienie w tradycji prawnej i wiąże się z utrwalonym przekonaniem, iż stanowienia i stosowania prawa nie można pozostawiać tylko prawnikom. Ryszard Piotrowski wskazuje tym kontekście m.in. na okoliczność, że przekonanie, iż stanowienia i stosowania prawa nie można pozostawić tylko prawnikom, należy zapewne do najdawniejszych doświadczeń związanych z jego funkcjonowaniem i współistotnych długotrwałemu procesowi oddzielania prawa od moralności<sup>19</sup>, któremu towarzyszyło odróżnianie, a niekiedy przeciw-

<sup>16</sup> Zob. szerzej: idem, *Obywatelska inicjatywa ustawodawcza z art. 118 ust. 2 Konstytucji RP oraz europejska inicjatywa obywatelska – przedstawienie i porównanie obu instytucji*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2014, nr 11, s. 22 i nast.

<sup>17</sup> Por. w tym zakresie np. A. Rytel-Warzocho, P. Uziębło, *Kilka uwag o referendum ogólnokrajowym (wnioski de lege ferenda w oparciu o doświadczenia referendum z 2015 r.)*, [w:] B. Banaszak, B. Tokaj, A. Feja-Paszkiwicz (red.), *Aktualne problemy referendum*, Warszawa 2016, s. 81 i nast.; J. Jaskiernia, *Referendum jako forma demokracji bezpośredniej w systemie aksjologicznym Rady Europy*, [w:] B. Banaszak, B. Tokaj, A. Feja-Paszkiwicz (red.), op. cit., s. 213 i nast.

<sup>18</sup> Tak: E. Kowalewska-Borys, A. Osińska, M. Zukowska, *Udział czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości z perspektywy konstytucyjnej*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2016, z. 12, s. 69.

<sup>19</sup> Por. K. Sójka-Zielińska, *Drogi i bezdroża prawa*, Wrocław 2000, s. 19 i nast.

stawianie prawa i sprawiedliwości<sup>20</sup> – *lex i ius* – porządku prawnego i sumienia<sup>21</sup>.

W tym kontekście można zarazem uznać, że zapewnienie przez ustrojodawcę udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości ma niebagatelne znaczenie dla funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego, gdyż rozwiązanie takie, po pierwsze, stwarza kolejną płaszczyznę, na której obywatele mogą przejawiać swoją aktywność i zaangażowanie w sprawy publiczne, i po drugie zapewnia narzędzie służące przeciwdziałaniu zbytniemu wzrostowi roli sądów w demokratycznym państwie prawnym i zbytnej emancypacji sądownictwa, mogących wręcz skutkować (kosztem obywateli) przemianami państwa, w którym rządzą prawa, w państwo, w którym rządzą sędziowie. Dodatkowo zapewnienie przez ustrojodawcę udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości – a zatem wprowadzenie do działalności sądów czynnika obywatelskiego, pozbawionego z założenia przygotowania profesjonalnego – ułatwiać może w tym kontekście (przynajmniej w założeniu) uwzględnianie przy orzekaniu rozpowszechnionych w społeczeństwie poglądów na stosowanie prawa i społecznej hierarchii wartości<sup>22</sup>.

Znaczenie zagadnienia udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości dla funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego można w tym kontekście posiłkowo wyinterpretować z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. Mianowicie w jednym z wyroków Trybunał Konstytucyjny wyraził następujący pogląd: „W postępowaniu sądowym [ławnicy – przyp. M.P.] reprezentują (...) różnorodne grupy społeczne, przeciętnych obywateli z ich doświadczeniem życiowym oraz zawodowym, co, stwarzając możliwość kolegialnego rozstrzygnięcia na podstawie konfrontacji fachowego i społecznego punktu widzenia, zabezpieczać ma organy wymiaru sprawiedliwości przed izolacją i wyobcowaniem. Dzięki udziałowi ławników, sąd z jednej strony ma warunki sprzyjające orzekaniu w ściślejszym kontakcie z opinią publiczną, z drugiej zaś – ma swoich przedstawicieli i rzeczników ułatwiających oddziaływanie wychowawcze, edukacyjne i informacyjne na społeczeństwo”<sup>23</sup>.

Co więcej, dokonanie ścisłego powiązania idei społeczeństwa obywatelskiego z zagadnieniem udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości wydaje się znajdować uzasadnienie w samej genezie zjawiska objawiającego się dopuszczeniem do udziału w orzekaniu czynnika społecznego. Warto przy tym odnotować, że genezy tego zjawiska należy upatrywać się już pod koniec XVIII w. (w okresie rewolucji francuskiej) a samo zjawisko, obja-

<sup>20</sup> Por. R. A. Tokarczyk, *Komparatystyka prawnicza*, Kraków–Lublin 1997, s. 74 i nast.

<sup>21</sup> R. Piotrowski, *Wstęp*, [w:] R. Piotrowski (red.), *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2021, s. 11.

<sup>22</sup> Por. B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 909–910.

<sup>23</sup> Tak: wyrok TK z 29 listopada 2005 r., sygn. akt P 16/04, OTK-A 2005, Nr 10, poz. 119.



wiające się dopuszczeniem do udziału w orzekaniu czynnika społecznego, należy ujmować jako wyraz kształtującej się wówczas (w związku z rozwojem idei oświeceniowych oraz upowszechnieniem się tendencji polegającej na zapewnieniu obywatelom nowych praw i swobód) opozycji względem absolutyzmu królewskiego i jego sądów monarszych<sup>24</sup>.

Regulacja w zakresie udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości znajduje wprost swoje konstytucyjne umocowanie w polskim porządku prawnym w art. 182 Konstytucji RP, a zatem w przepisie zlokalizowanym w rozdziale VIII polskiej ustawy zasadniczej (który to rozdział, zatytułowany *Sądy i Trybunały*, odnosi się w sposób bezpośredni do władzy sądowniczej w Rzeczypospolitej Polskiej). Stosownie do treści art. 182 Konstytucji RP: „Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości określa ustawa”. Przepis ten odczytywać należy z całokształtem pozostałych regulacji konstytucyjnych, w tym w szczególności z zasadą suwerenności Narodu (art. 4 ust. 1 Konstytucji RP)<sup>25</sup> oraz ze wszystkimi innymi przepisami odnoszącymi się zarówno do zagadnienia społeczeństwa obywatelskiego, jak i do instytucji władzy sądowniczej (w tym m.in. z art. 175 ust. Konstytucji RP, określającym grupę podmiotów sprawujących wymiar sprawiedliwości<sup>26</sup>, lecz zarazem niezawierającym – tak samo zresztą jak i żaden inny przepis polskiej ustawy zasadniczej – definicji legalnej samego pojęcia „wymiar sprawiedliwości”).

W odniesieniu do treści art. 182 Konstytucji RP należy wskazać, iż regulacja konstytucyjna odnosząca się do kwestii udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości (ograniczająca się wyłącznie do sformułowania, że udział ten „określa ustawa”) jest nader lakoniczna. Regulacja ta normuje bowiem kompetencję dla ustawodawcy zwykłego do określenia udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości i pozostawia zarazem uregulowanie tego udziału w sposób całościowy (zarówno co do jego formy, jak i jego zakresu) ustawodawcy zwykłemu. Istotny jest przy tym fakt, że przywołana regulacja konstytucyjna nie rozstrzyga nawet, który z modeli udziału obywateli w sprawowaniu sprawiedliwości spotykanych we współczesnych państwach demokratycznych ma zostać przyjęty – czy model sędziów przysięgłych, czy też model ławników<sup>27</sup>.

Mając powyższe na względzie, należy mimo wszystko równocześnie podkreślić, że art. 182 Konstytucji RP – chociaż nie spełnia on warunku precyzyjnego unormowania normatywnego – nie może być traktowany wyłącznie jako przekazanie kwestii udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości do uregulowania w drodze ustawy, gdyż można też dostrzec w nim wyzna-

<sup>24</sup> Por. E. Kowalewska-Borys, A. Osińska, M. Żukowska, op. cit., s. 69.

<sup>25</sup> Por. ibidem, s. 71.

<sup>26</sup> Stosownie do treści art. 182 Konstytucji RP: „Wymiar sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne oraz sądy wojskowe”.

<sup>27</sup> Por. B. Banaszak, op. cit., s. 910.

czenie pewnego określonego kierunku prac legislacyjnych w tym zakresie<sup>28</sup>. Co więcej, konstytucyjna regulacja odnosząca się do zagadnienia udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości (wynikająca z art. 182 Konstytucji RP) ma fundamentalne znaczenie już tylko z uwagi na tę jedną okoliczność, że nadaje ona konstytucyjną rangę samemu zagadnieniu udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Innymi słowy, można wskazać, że na gruncie Konstytucji RP została dokonana konstytucjonalizacja przywołanego zagadnienia udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości.

W tym kontekście można dodatkowo wyrazić pogląd, że na polskiego ustawodawcę został nałożony w art. 182 Konstytucji RP pozytywny obowiązek przyjęcia regulacji ustawowej regulującej udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Tym samym należy również przyjąć, że ewentualne zaniechanie ustawodawcy w przyjęciu tego typu regulacji ustawowej uchylałoby woli ustrojodawcy uregulowania ww. zagadnienia na gruncie ustawowym, wyrażonej jednoznacznie w treści art. 182 Konstytucji RP.

Przy dokonywaniu analizy zagadnienia udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości – rozpatrywanego jako jedna z gwarancji funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w polskim prawie konstytucyjnym – warto w tym miejscu wskazać, że omawiany art. 182 Konstytucji RP stanowił w przeszłości przedmiot zainteresowania TK, który – odnosząc się do tego przepisu – sformułował w tym zakresie poglądy orzecznicze korespondujące z ustaleniami zaprezentowanymi w niniejszym artykule. Jednocześnie – w uzupełnieniu do poczynionych dotychczas ustaleń – warto odnotować, że na podstawie poglądów trybunalskich można podjąć się próby doprecyzowania, na czym ma w istocie polegać „wymiar sprawiedliwości”, w sprawowaniu którego mają partycypować obywatele w świetle art. 182 Konstytucji RP, i jednocześnie można podjąć się próby dookreślenia, jak należy postrzegać na tle tego przepisu kwestię zakresu udziału obywateli w sprawowaniu ww. wymiaru sprawiedliwości, a tym samym jaki powinien być kierunek prac legislacyjnych w odniesieniu do tego zagadnienia.

W tym kontekście TK wyraził w swoim orzecznictwie m.in. następujący pogląd: „Zgodnie z art. 182 Konstytucji: »Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości określa ustawa«. Występujące w tym przepisie pojęcie »wymiaru sprawiedliwości« nie jest prawnie zdefiniowane, dotychczas nie zostało również precyzyjnie określone ani w orzecznictwie ani w doktrynie. Ponieważ dominuje znaczenie przedmiotowe, dlatego można powiedzieć, że udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości oznacza partycypację czynnika społecznego w rozstrzyganiu sporów poprzez stosowanie norm prawnych do konkretnych przypadków (sytuacji). Trzeba zaznaczyć, że Konstytucja nie określa ani formy, ani zakresu tego udziału. Trafny jest pogląd,

<sup>28</sup> Por. E. Kowalewska-Borys, A. Osińska, M. Żukowska, op. cit., s. 71.



że z treści art. 182 wynika, iż nie jest możliwe ani całkowite wyłączenie obywateli ze sprawowania tej funkcji (wymiaru sprawiedliwości), ani takie jej zawężenie, by udział ten przybrał zakres jedynie symboliczny. Rozumienie art. 182 Konstytucji jako normy upoważniająco-odsyłającej oznacza kompetencję dla ustawodawcy zwykłego do wprowadzenia udziału czynnika obywatelskiego w wymiarze sprawiedliwości. Treść tego przepisu wyraża intencje ustrojodawcy odejścia od rozwiązań zawartych w poprzednim stanie prawno-konstytucyjnym. Art. 49 (w pierwotnym brzmieniu) Konstytucji z 22 lipca 1952 r., zgodnie z którym: »Rozpoznawanie i rozstrzyganie spraw w sądach odbywa się z udziałem ławników ludowych, z wyjątkiem przypadków określonych w ustawie«, ustanawiał zasadę szerokiej partycypacji czynnika obywatelskiego w wymiarze sprawiedliwości. Treść obecnie obowiązującej regulacji nie daje podstaw do tego, by wywodzić z niej nakaz przyjęcia rozwiązań ustawowych czyniących ten udział powszechnym, czy preferowanym (...). Z punktu widzenia zakresu udziału czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości oznacza to, że udział ten może być ograniczony do niektórych spraw; wyłącza to jednak możliwość takiej regulacji, by w sprawach danej kategorii wymiar sprawiedliwości należał wyłącznie do czynnika społecznego»<sup>29</sup>.

W myśl ww. poglądu orzeczniczego Trybunału Konstytucyjnego należy wyraźnie odnotować, że art. 182 Konstytucji RP – wyznaczając kierunek prac legislacyjnych w zakresie udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości – określa, że nie jest możliwe ani całkowite wyłączenie obywateli ze sprawowania funkcji wymiaru sprawiedliwości, ani też takie jej zawężenie, by udział ten przybrał zakres jedynie symboliczny. Z drugiej jednak strony w myśl omawianego przepisu polskiej ustawy zasadniczej udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości nie może mieć charakteru powszechnego czy też preferowanego<sup>30</sup>.

Uwzględniając zaprezentowany powyżej pogląd orzeczniczy, należy ponadto podkreślić, że zagadnienie udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości nie stanowi *novum* z perspektywy polskiego prawa konstytucyjnego i zarazem nie może ono być uznane za rozwiązanie ustrojowe wprowadzone do porządku prawnego dopiero wraz z wejściem w życie Konstytucji RP. *A contrario*, mając na względzie wcześniej obowiązujące polskie regulacje konstytucyjne, można uznać, że zagadnienie to ma dość długą tradycję w polskim prawie konstytucyjnym.

Z zastrzeżeniem oczywistych różnic w założeniach ustrojowych Rzeczypospolitej Polskiej oraz Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej warto przy tym podkreślić, że zagadnienie udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości zostało po raz pierwszy uregulowane w polskim porządku prawnym

<sup>29</sup> Tak: wyrok TK z 29 listopada 2005 r., sygn. akt P 16/04, OTK-A 2005, Nr 10, poz. 119.

<sup>30</sup> Por. w tym kontekście także L. Garlicki, *Uwagi do art. 182*, [w:] L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. IV, Warszawa 2005, s. 1 i n.

na szczeblu konstytucyjnym na gruncie Konstytucji PRL z 1952 r.<sup>31</sup>. Trzeba jednocześnie zauważyć, że Konstytucja PRL określiła wprost model udziału czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości (opowiadając się za modelem powszechnego udziału ławników w sądownictwie) oraz nadała ona wręcz powszechnemu udziałowi ławników w sądownictwie rangę zasady konstytucyjnej<sup>32</sup>. Tym samym wspomniana ustawa zasadnicza – jak można stwierdzić – zapewniła znacznie szersze gwarancje udziału czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości niż Konstytucja RP z 1997 r.

Warto w tym miejscu zarazem wyraźnie wskazać, że Konstytucja RP – odmiennie niż Konstytucja PRL, pomimo konstytucjonalizacji samego zagadnienia udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości – nie statuuje już zasady udziału ławników w orzekaniu. Konstytucja z 1997 r. normuje za to wspomnianą już kompetencję dla ustawodawcy zwykłego do określenia udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości (w odniesieniu zarówno do formy, jak i do zakresu tego udziału)<sup>33</sup>.

Zaprobowane przez ustrojodawcę na gruncie Konstytucji RP ujęcie zagadnienia udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości – mimo znacznie węższego ujęcia gwarancji udziału czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w tej ustawie zasadniczej względem Konstytucji PRL – wydaje się być dostateczną gwarancją dla skutecznego funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w polskim prawie konstytucyjnym. Powyższe uzasadnia już tylko ta okoliczność, że w świetle art. 182 Konstytucji RP nie jest możliwe – jak to zostało wskazane – ani całkowite wyłączenie obywateli ze sprawowania funkcji wymiaru sprawiedliwości, ani też takie jej zawężenie, by udział ten przybrał zakres jedynie symboliczny.

Również mając na względzie faktycznie przyjętą w polskim porządku prawnym regulację ustawową odnoszącą się do zagadnienia udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości (opartą o model udziału ławników w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości<sup>34</sup>)<sup>35</sup>, należy uznać, że partycypacja czynnika społecznego w orzekaniu stanowi dostateczną gwarancję dla skutecznego funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego nie tylko w założeniu ustrojodawcy, ale również w praktyce legislacyjnej ustawodawcy zwykłego. Również praktyka stosowania prawa w Polsce w ostatnich latach dowodzi, że udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości (mimo braku powszechnego czy preferowanego charakteru tego udziału) nie ma wymiaru wyłącznie

<sup>31</sup> Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy 22 lipca 1952 r. (Dz.U. Nr 33, poz. 232 ze zm.).

<sup>32</sup> Por. E. Kowalewska-Borys, A. Osińska, M. Żukowska, op. cit., s. 68.

<sup>33</sup> Por. ibidem, s. 69.

<sup>34</sup> Por. B. Banaszak, op. cit., s. 911.

<sup>35</sup> Wspomniana regulacja ustawowa – z uwagi to, że jej materia wykracza poza zakres rozważań stanowiących przedmiot tego artykułu – nie będzie przedmiotem bliższej analizy w toku dalszych rozważań.

symbolicznego i tym samym dowodzi realnej możliwości funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w polskim porządku prawnym. Odrębnym zagadnieniem, znacznie wykraczającym poza ramy niniejszego artykułu, pozostaje jednak zasadność i zakres udziału czynnika społecznego w instancjach sądowych najwyższych instancji (tak jak ma to miejsce w polskim porządku prawnym w przypadku instytucji ławników Sądu Najwyższego, którzy zostali uregulowani w rozdziale 6 ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym<sup>36</sup>).

Podsumowując rozważania przedstawione w prezentowanym artykule, należy stwierdzić, że w odniesieniu do zagadnienia udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, wynikającego z Konstytucji RP, zostały przyznane dostateczne gwarancje funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego (mimo nader lakonicznego ujęcia przez ustrojodawcę regulacji konstytucyjnej w tym zakresie). Co więcej, rozpatrując wynikającą z art. 182 Konstytucji RP regulację konstytucyjną, dotyczącą udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości na płaszczyźnie systemowej (z perspektywy całości kształtu norm konstytucyjnych), należy uznać, że funkcjonowanie społeczeństwa obywatelskiego w polskim prawie konstytucyjnym opiera się na złożonym i powiązanim ze sobą wzajemnie systemie różnych gwarancji instytucjonalnych.

## Wykaz literatury

- Banaszak B., Tokaj B., Feja-Paszkiwicz A. (red.), *Aktualne problemy referendum*, Krajowe Biuro Wyborcze, Warszawa 2016.
- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2012.
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017.
- Garlicki L., *Uwagi do art. 182*, [w:] L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. IV, Wyd. Sejmowe, Warszawa 2005.
- Góralczyk M.T., *Związek między konstytucyjną zasadą społeczeństwa obywatelskiego a partycypacją społeczną – zarys problematyki*, „Przegląd Sejmowy” 2020, nr 6.
- Izdebski H., *Fundamenty współczesnych państw*, LexisNexis, Warszawa 2007.
- Jaskiernia J., *Referendum jako forma demokracji bezpośredniej w systemie aksjologicznym Rady Europy*, [w:] B. Banaszak, B. Tokaj, A. Feja-Paszkiwicz (red.), *Aktualne problemy referendum*, Krajowe Biuro Wyborcze, Warszawa 2016.
- Kijowski D.R., *Partycypacja obywatelska w samorządowych procesach decyzyjnych – zagadnienia ogólne*, „Samorząd Terytorialny” 2010, nr 1–2.
- Kowalewska-Borys E., Osińska A., Żukowska M., *Udział czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości z perspektywy konstytucyjnej*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2016, z. 12.
- Kuciński J., *Konstytucyjny ustrój państwowy Rzeczypospolitej Polskiej*, Difin, Warszawa 2003.

<sup>36</sup> Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 154 ze zm.).

- Piotrowski R., *Wstęp*, [w:] R. Piotrowski (red.), *Udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości*, Wolters Kluwer, Warszawa 2021.
- Pisz M., *Gwarancje realizacji konstytucyjnego prawa do petycji w kontekście ustawy z dnia 11 lipca 2014 r. o petycjach*, „Przegląd Legislacyjny” 2016, nr 2.
- Pisz M., *Obywatelska inicjatywa ustawodawcza z art. 118 ust. 2 Konstytucji RP oraz europejska inicjatywa obywatelska – przedstawienie i porównanie obu instytucji*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2014, nr 11.
- Pisz M., *Zasada społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] M. Pisz, P. Ochmann, R. Piotrowski (red.), *Prawo konstytucyjne. Kompendium*, wyd. drugie, C.H. Beck, Warszawa 2018.
- Prokop K., *Podstawowe zasady ustrojowe*, [w:] S. Bożyk (red.), *Prawo konstytucyjne*, UwB, Białystok 2014.
- Rytel-Warzocha A., Uziębło P., *Kilka uwag o referendum ogólnokrajowym (wnioski de lege ferenda w oparciu o doświadczenia referendum z 2015 r.)*, [w:] B. Tokaj, A. Feja-Paszkiwicz, B. Banaszak (red.), *Aktualne problemy referendum*, Krajowe Biuro Wyborcze Warszawa 2016.
- Sójka-Zielińska K., *Drogi i bezdroża prawa*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2000.
- Tokarczyk R.A., *Komparatystyka prawnicza*, Zakamycze, Kraków–Lublin 1997.
- Wojtczak D., *Zasada społeczeństwa obywatelskiego jako zasada naczelna konstytucji*, „Dyskurs Prawniczy i Administracyjny” 2018, nr 1.
- Wolpiuk W.J., Kuciński J., *Zasady ustroju politycznego państwa w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012.

## Summary

### Participation of citizens in the administration of justice as one of the guarantees of the functioning of the civil society in the Polish constitutional law

**Keywords:** constitutional law, citizens, social factor, civil society, lay judges, administration of justice.

This article is aimed at presenting the issue of citizens' participation in the administration of justice in the context of ensuring the functioning of the broadly understood civil society. Considerations are carried out about the Constitution of the Republic of Poland of April 2, 1997, and aim to present the issue of citizens' participation in the administration of justice – provided by the Polish constitutional legislator *expressis verbis* under the Polish fundamental law – as one of the numerous guarantees for the functioning of the civil society in the Polish constitutional law. As part of the deliberations, I attempt *inter alia* to answer the research question of whether the approach to the issue of citizens' participation in the administration of justice, approved by the constitutional legislator under the Constitution of the Republic of Poland, can be considered a sufficient guarantee for the effective functioning of the civil society in the Polish constitutional law.